

PETRÓ CSABA

Adalékok a Hegyalja Rákóczi-szabadságharc kori gazdaság- és társadalomtörténetéhez

A történetírásban jól ismert tény, hogy a Rákóczi birtokokra súlyos terheket rótt a Rákóczi-szabadságharc, de azok mennyiségéről és a birtokok gazdálkodásáról — mint általában a korabeli gazdasági életéről — nem jelent meg értékelő tanulmány.¹ Ehhez a birtok-komplexumhoz tartozott a Hegyalja is, mely a 17. században forrta ki magát különálló gazdasági egységgé, noha területén 3 uradalom osztozott (sárospataki, tokaji, regéci).² A 16. század első felében a bortermelés fejlődése elérte a Hegyalján a monokultúra fokát,³ majd a század végére „tokaji bor” néven európai hírvé vált.⁴ A szőlőművelés nemcsak gazdasági fejlődést eredményezett, hanem a mezővárosi parasztpolgárság számát növelve, a feudalizmus kereteit kezdte feszegetni, és izmosította a függetlenségi mozgalmakat⁵, ami 1697-ben felkelést eredményezett. A felkelés egyik gócpontja a sárospataki uradalom központja, az 1614-ben a Rákócziak fennhatósága alá került Sárospatak volt,⁶ ami Munkáccsal együtt az összes fejedelmi javak székhelyeként szolgált.

A következőkben ezen terület gazdaságának és társadalmának vizálgatánál a következő kérdésekre kerestünk választ:

¹ Általában a Rákóczi-szabadságharc gazdasági élete elhanyagolt területe a történettudománynak, bár az utóbbi években — különösen Bánkúti Imre tollából — napvilágot látott néhány korszerű tanulmány. Az 1963 előtt megjelent munkákat Bánkúti Imre ismerteti a „Gazdasági irányítás és centralizáció a Rákóczi-szabadságharcban (1703–1711)” c. értekezésében. *Folia Archeologica* XV. k. 1963. A Magyar Nemzeti Múzeum Évkönyve 149–151. A későbbi évek gazdaságtörténeti művei e korról: *Bánkúti Imre: A parasztság és nemesség adózása a Rákóczi-szabadságharcban (1703–11)* *Folia Archeologica* XVIII. 1966–67. 263–79. *Uő: A Rákóczi-szabadságharc gazdasági problémái (Kandidátusi értekezés tézisei)*. Bp. 1969. *Uő: A sójövedelem Rákóczi pénzügyi politikájában, a szabadságharc elején (1703–04)* *Folia Historica* 3. 1975. 31–67. *N. Kiss István: Hadsereg, adóteher és társadalom Rákóczi államában (1703–11)* *Valóság* 1976/7. 98–102.

A felsorolt művek a mezőgazdaságról és a szőlőművelésről azonban nem tájékoztatnak.

Munkám megírása után jelent meg a „Rákóczi-tanulmányok” kötet, amelyben helyet kapott a gazdasági élet is: *Heckenast Gusztáv: Az 1706–1708. évi bányászmozgalmakról* 79–87. *N. Kiss István: Az 1707. évi Rákóczi-féle dicalis conscriptio* 87–113. Rákóczi tanulmányok. Szerk. Köpeczi Béla—Hopp Lajos—Várkonyi Ágnes Bp. 1980.

² *Orosz István: A hegyaljai mezővárosok társadalmá a 17. században. Agrártörténeti tanulmányok*. Szerk. Szabó István, 1960. 3.

³ *N. Kiss István: Szőlő-monokultúra a Hegyalján, 16.–18. század. Agrártörténeti Szemle* 1973. 3–4. 383. *N. Kiss István* szerint, „szőlő-monokultúrán a szó gazdaságtörténeti értelmében azt a művelési rendszert értjük, amelyben a túlsúly mind a termelők munkájában, mind az agrártermelés értékében a szőlőművelésre esik”. I. m. 383.

⁴ *Herczegh Mihály: A bortermelés hazai fejlődése. Magyar Gazdaságtörténeti Szemle* 1894. 133. és *Wenczel Gusztáv: Magyarország mezőgazdaságának története*, Bp. 1887. 378.

⁵ *Makkai László: A magyar puritánusok harca a feudalizmus ellen*. Bp. 1952.

⁶ A várat és az uradalmat Serkei Lórántffy Mihály vette meg a kincstártól 313 000 Ft-ért, majd halála után leánya, I. Rákóczi György felesége kapta örökül. *L. Magyarország vármegyéi és városai*. Szerk. Borovszky Samu, Zemplén vármegye. Bp. 1896–98. 105.

1. Milyen tendenciák jelentkeztek a szőlőművelésben a Hegyalján a 18. század elején, és mennyiben hatott rájuk a Rákóczi-szabadságharc?
2. Milyen lehetett a sárospataki uradalom társadalma a szabadságharc idején?

1. Közismert tény, hogy a 18. század második felére Magyarországon a robot és a majorsági termelés került ki győztesen a bérmunkáik és az úrbéres termeléssel szemben. Ha a század elején ez a jelenség még nem is annyira jellemző, az intenzívebb művelésű területeken (Dunántúl, Felvidék) a feléje vezető tendencia, a robot fokozódása, már nyomon követhető. Ezzel szemben a Hegyalján, ahol a szőlőművelés nagy népességet tudott eltartani,⁷ de egyúttal igényesebb munkát is kívánt, már ekkor — tehát a 17. század végén és a 18. sz. elején — a robotgazdálkodás válságáról beszélhetünk.

Makkai László a robot pénzzel történő megváltását azzal magyarázza, hogy a jobbágyok inkább elszöknek, vagy eladják igásállataikat — az ebből származó jövedelmet ezen a vidéken a bortermelés pótolja —, mint robotoljanak. A robotgazdálkodás válságát a szőlő-monokultúra területeken ezenkívül még — véleményünk szerint — fokozták a termelő földesúr részéről támasztott követelmények, mert a szőlőt nagy szakértelmet kívánó eljárásokkal művelték, amit természetesen robottal nem lehetett megfelelően elvégezni. Többek között ez utóbbi miatt, még annak ellenére is növekedhetett a taksások száma a Hegyalján, hogy a „taxából” nem származott olyan jövedelem, mint a robotból.⁸

Péter Katalin a szőlőművelés szakértelmet kívánó voltából és a robot alkalmazhatatlanságából következtet az allodiális szőlők területének csekély kiterjedésére a 17. század végén, amit Orosz István adataival támaszt alá.⁹ A számítások azonban a 17. század közepéből merített adatok alapján készültek, az 1689-es tállyia szőlőtermésből pedig, ahol a majorsági négyzere volt a jobbágyokénak, az allodiális szőlők termyerését és a mezővárosiak csökkenését mutathatjuk ki.¹⁰ A hegyaljai Rákóczi-birtokok 1704-es kimutatása a bortermésről ugyancsak az allodiális művelés növekedését bizonyítja. A terméseredményekből következően, a Rákóczi-birtokok allodiális szőlői a hozzájuk tartozó összes dézsmás szőlőknek a Hegyalján akkor elfogadott szokás szerint, a decimát és a nonát együttvéve, ötöddel számolva 63,30%-át, de a dézsmát tizednek számítva is, 31,65%-át tették ki, míg a 17. század közepén átlagosan csak a 8—10%-át. A dézsmából származó bevételek csak Újhelyen és Fónyón múlták felül az allodiálisból származókat, és csak itt volt meg az allodiális és a dézsmás szőlők közötti 8—10%-os arány, míg a Szerencsel együtt összeírt Zomboron az allodiális szőlők hozama több, mint kétszerese volt a dézsmásokénak. Ennek ellenére azonban a dézsmás, azaz a jobbágyi szőlők összterülete a termésekből következően, átlagosan — Zombor és Szerencs kivételével mindenütt — felülmúlja az allodiálisokét.¹¹ A Hegyalja egészét figyelembe véve tehát, azzal a megszorítással fogadhatjuk el

⁷ *Boros Ferenc*: A hazai településállomány 18. század eleji képe. Földrajzi Értesítő 1958. 489.

⁸ A robot taksára történő kommutációját, annak hatását a termelésre és a társadalomra, majd pedig a visszakanyarodást árnyaltan ábrázolja *Makkai László* Robot—summa — taxa c. tanulmányában. Történelmi Szemle 1964/2. 330—390. Az alacsony hatékonyságú robot alkalmazására a szőlőművelésben l. *Orosz I.*: Földesúri támogatások a hegyaljai mezővárosok ellen. Agrártörténeti Szemle 1975/1—2. 27., ahonnan még megtudhatjuk, hogy a népesség megfogyatkozása miatt nőtt az emberi munkaerő értéke is, ami szintén a kommutáció szükségességét igazolja.

⁹ *Péter Katalin*: Szabad és dézsmás szőlők Zemplén megyében a 17. század végén. Agrártörténeti Szemle 1964/1—2. 170.

¹⁰ *Orosz I.*: A hegyaljai mezővárosok . . . i. m. 52. és a megfelelő lábjegyzetek: 230—31.

¹¹ OL. MK. Regesta Decimarum, E 159 Zemplén megye 1704/2. 271. cs. — A kimutatásban az allodiális szőlők aránya a dézsmásokéhoz viszonyítva, oppidumonként a következő (mindenütt ötöddel számolva): Tarcalon 74%, Tokajban 48,79%, Tállyán 76,90%, Zomboron Szerencsel 215% (csak itt több az allodiális szőlők területének összege az összes jobbágyi szőlőbirtokoknál), Sárospatakon 62,85%, Újhelyen 8,82%, Fónyón 16%. A 17. század közepéhez képest, az allodiális szőlők növekedését mutatja a regéci uradalom 1701-es urbáriuma is, ahol a 2 szőlőbirtoktípus aránya Jármay Edit alapján dézsmán a nona és a decima együttesét értve, ötöddel számolva, 44,84%. Természetesen, azért még itt sem múlja felül az összjobbágybirtokok területét az allodiálisoké, mivel az előbbieik termése 495, az utóbbiaké pedig 222 hordó. *Jármay Edit*: A regéci uradalom üzeme a 18. század első felében. Bp. 1930. Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez. Szerk.: Domanovszky Sándor. Bp. 1930. 42. „A színborból a Hegyalján csak ötödöt szedett a földesúr . . .”. *Hildenstab György*: Közgazdasági viszonyaink II. Rákóczi Ferenc korában. Székelyudvarhely 1910. 11.

Péter Katalinnak az allodiális szőlők aránylag csekély kiterjedéséről vallott nézetét,¹² hogy a 17. század végére egyre jobban megközelítették az összes jobbágyi szőlőbirtokok nagyságát.

Miért nőhetett meg mégis a hegyaljai Rákóczi-birtokokon az allodiális szőlők aránya a dézsmásokéhoz viszonyítva a 18. századra? A kérdés teljes tisztázása még további kutatásokat igényelne, ezért csak feltevésekre támaszkodhatunk. Járjuk körül a problémát először az alkalmazható oldaláról! Rákóczi már a szabadságharc előtt, miután európai újtjáról (Itália, Rajna-vidék) visszatérve kézbe vette a birtokok irányítását, különféle módszereket kísérelt meg bevezetni uradalmaiban. Gondoljunk csak az 1700-ban kiadott szőlőművelési szabályzatára, amelyben minden szőlőben végzett munka után megszabja a kifizetendő béreket és a munkák módját¹³. A fejedelem látta a bortermelés jelentőségét, hiszen az európai politikát tanulmányozva, valószínűleg hatottak rá a merkantilista nézetek, és tudta, hogy az európai hírvű hegyaljai szőlő nagyon keresett a lengyel piacokon, amit természetesen még fokozott a felvevőhely közelsége is. Ezt tükrözi II. Rákóczi Ferencnek az 1707-ben kiadott, majd 1708-ban finomított és bővített rendelete, amely a Hegyalját mint mértéket szem előtt tartva, bevezette a szőlők és borok országos értékelését, minőségi osztályozását. A bor fontosságát mutatja, hogy az osztályozás szerint, 2 hordó 1. osztályú bor értéke egyenlő volt 2 ökörével, a Hegyalja pedig az 1. osztályba volt besorolva.¹⁴ Így elképzelhető, hogy a Rákóczi-birtokokon majdnem teljesen mellőzték a robotot, és helyette bérmunkát alkalmaztak, aminek következtében növekedett az allodiális szőlők súlya.

A lengyel piac közelsége és a nagy belső kereslet miatt, lehetőség volt az értékesítésre még a háború ellenére is. A jobbágyi robotmunka mellett ezért alkalmazták a bérmunkát, sokszor a saját szőlőbirtokokkal rendelkező paraszt vállalt napszámot, illetve szakmányt.¹⁵ A munkaerő a népesség csökkenéséből kifolyólag keresett volt, amiről szó van a szőlőművelési szabályzatban is: „A munkásokat az egyik vinczelér a másiktól el ne csalja, egy pénzzel se igérjen többet; úgy gazda-ember is, aki maga szőleit miveli, más ember munkását el ne csalja vaczorának ígéretével, vagy egyéb jóakarataknak biztatásával”.¹⁶ Ebből azonban az is kitűnik, hogy igény van napszámra, még ha nem is mindig pénzzel fizetik. A bérmunkások tartalmát képezhették a Lipót császár által elrendelt katonaelbocsátásokból származó munka nélküli téneg (tár a spanyol örökösödési háború miatt.

¹² Péter K.: Szabad és dézsmás szőlők . . . i. m. 170.

¹³ II. Rákóczi F. szőlőművelési szabályzata 1700-ból. Közli: Thaly Kálmán Történelmi Társ. 1879. 582—592. Babócsay Izsók, a hegyaljai fiscális szőlők inspectora „ . . . teljes méltánnyal nyilatkozott a szőlőművelésben az ifjú fejedelem által, Rajna-vidéki tapasztalatai után behozni törekedett célszerű újításokról s szabályos kezelésről”. Századok. 1874. 127—128

A szőlőbirtokok igazgatásának megszervezésére irányuló kísérlet volt az 1700. esztendő elején Rákócziné fejedelemasszony rendeletére készített mudi nemesi, urasági és paraszti szőlőbirtokok összeírása, amibe azonban nem vették bele a hercegi Rákóczi szőlőket. *Kalmár János*: Mád, tokajhegyaljai község élete a 16—18. században. Debrecen 1968.

¹⁴ Az 1707-es osztályozás szerint 1 dica = 2 hordó 1. osztályú bor = 2 ökör, majd az 1708-as finomított változatban már minőségük szerint az 1. osztályú borokat további 3 részre tagolták, így 1 dica az 1. osztályú boroknál egyenlő lehetett 1,5—2,5—3 hordóval, míg a 2 ökör egyenlő maradt 1 dicával. *N. Kiss I.*: Szőlőmonokultúra a Hegyalján i. m. 385—86.

¹⁵ A belső piac fejletlensége, a gyenge városok nem eredményezték az ártermelés fejlődését, így a parasztság vagyonának növekedését sem, ami meghiúsította a majorsági bérmunkára való áttérést a 18. században. *Makkai*: Robot — summa — taxa i. m. 336—337. A 17. században a majorságban alkalmaztak már bérmunkát, ez különösen a Rákóczi-birtokokra áll. Többségüknek azonban 2 munkahelye volt, ugyanis sok telkes jobbágy végzett majorsági szolgálatot. „ . . . A majorságok állandó alkalmazottjai nagyrészt nem mint robotot teljesítő jobbágyok, hanem mint fizetett bérmunkások dolgoznak. A Rákóczi-birtokokon az ilyenek száma (az alkalmi bérmunkások még sokkal nagyobb számától eltekintve) jóval meghaladta az ezret. Ehhez képest, a majorsági gazdálkodást igen jelentős munkabérkiadás terhelte”. *I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai*. Szerk.: Makkai László (1631—1648.) Bp. 1954. Bevezető tanulmány 60—61.

¹⁶ II. Rákóczi Ferenc szőlőművelési szabályzata 1700-ból i. m. 387.

újra kezdetét vette az újoncozás), és más kóborló elemek, mivel a vincellérek saját jövedelmeik gyarapítására sokszor tudtak a szakmányosoknál olcsóbb munkaerőt alkalmazni.¹⁷

A dézsmás szőlők felől nézve, a dézsmá alól felmentést is kaphattak a jobbágysók, ami nyilván annak csökkenéséhez vezethetett. Mindez úgy történt, hogy a katonának állt szőlőbirtokosok mentességet élveztek a dézsmá fizetése alól, amit több rendelet meg is ígért (ti. a katonáskodók csuládtagjai mentességet élveztek mindenféle szolgálat alól).¹⁸ Talán ez az utóbbi tényező (a katonáskodók szüleinek a mentessége) tűnik a legvalószínűbb magyarázatnak az allodiális szőlők dézsmás szőlőkhöz viszonyított arányának emelkedésére. Figyelembe kell azonban vennünk, hogy a katonáskodás mellett, a dézsmás szőlőkből származó jövedelem csökkenésére hatott a szabad szőlők adományozása is, mivel azokat a földesúr nem az allodiálisokból adományozta, hanem a dézsmásokból.¹⁹ Ezzel ellentétben, a fejedelem a dézsmás szőlők gyarapítására törekedett, mert 1707-ben a mádi és a tolsvai hegyen levő fiscushoz tartozó szőlőket, melyek korábban szabad szőlők voltak, dézsmafizetés fejében adta Kolozsvári Dániel kezébe.²⁰ Így cselekedett 1708-ban Sárospatak oppidum tanácsa is, amikor a helybeli lakos Nagy Andrásnak és Dobos Erzsébetnek zálogba adta dézsmá fizetése mellett a református eklézsia királyhegyi szőlőjét. A határozatban dézsmán kívül, még olyan feltételekhez („conditiók”) is kötötték a szőlő átruházását, hogy azt az Eklézsia beleegyezése nélkül nem adhatják és nem zálogosíthatják el, valamint megszakadás esetén visszaszáll az Eklézsia. A fenti kitételekkel valószínűleg a dézsmás szőlők szabad eladásának és öröklésének kialakult szokását kívánták elkerülni, ugyanis tiltó rendelkezést általában valaminek a gyakori alkalmazása ellen hoztak a feudalizmusban, a dézsmás szőlők tulajdonosa pedig az allodiális úr, csak ő rendelkezhet velük.²¹

Mindez látszólag ellentmond az allodiális szőlők erősödésének, azonban számolnunk kell a háborús idők miatti nagyarányú pusztásodással és a labanc birtokosok javainak az elkobzásával. A fiscus tette rá a kezét a pusztá szőlők egy részére is és a konfiskált birtokokra is, vagyis a fiscus halmozta fel mindazokat a birtokokat, amelyek korábban dézsmás szőlők is lehettek. Tehát nem az allodiális szőlők gyarapodtak, hanem a fejedelem minden erőfeszítése ellenére, a katonáskodás miatti mentesség, a pusztásodás és a konfiskálisok következtében a dézsmások területé csökkenhetett.

A dézsmából származó haszon kiesésének a pótlása is a fejedelem szeme előtt lebeghetett, amikor saját allodiális birtokain a minél hatékonyabb termelés megszervezésére

¹⁷ „A vincellérek sok csalárdságot követtek el a szakmányosok helyett munkások alkalmazásával, akik felesben, vagy olcsó heti bérért dolgoztak, míg a szakmányosok bérét ők tartották meg”. *Hildenstab György: Közgazdasági viszonyaink* i. m. 89.

Munkács feladása után a fejedelmi uradalnak irányítója Klobusiczky Ferenc lett, aki 1689. február 27-én kelt szolgálati utasításában a szőlőművelés módját tárgyalva, felhívta a figyelmet vincellérek visszaéléseire is. Magyar Gazdaságtörténeti Szemle 1900. *Dr. Illésházy János: A kincstár hegyaljai szőlőgazdálkodása a 17. század második felében* i. m. 1–18.

¹⁸ „Rákóczi mindazoknak, akik a szabadságharcban személyesen katonáskodtak, elengedte a hegyaljai bordézsmát, különben nem is egy falvat mentvén fel uralmában dézsmá alól”. *Hildenstab Gy.: Közgazdasági viszonyaink* i. m. 11.

Az 1703. szeptember 27-én a vetési táborban kiadott „jobbágyságról való pátens” mentesíti a fegyverben álló jobbágysók feleségét és kiskorú gyermekeit a közterhek és a földesúri szolgáltatások alól. *Köpeczi—R. Várkonyi: II. Rákóczi Ferenc*. Bp. 1976. 129.

¹⁹ *Péter K.: Szabad és dézsmás szőlők a 17. század végén* i. m. A szabadságot (szabad szőlő) az összes szőlő tulajdonosa, a földesúr adja, jogában van a szolgáltatások elengedése. Ezek mind jobbágyi jellegű szőlők, amelyek dézsmások. A felszabadított adománylevelek hangsúlyozzák az adományozott szolgálatait az adományozó részére. 172.

„Szabad szőlők adományozásán alapjában véve a dézsmás szőlők felszabadítását szabad csak értenünk. Előfordulhat ugyan, hogy felszabadított szőlő visszaszáll a földesúrra, vagy az valamilyen okból visszaváltja, és mint szabad szőlőt adományozza tovább. Ez azonban a dolog természeténél fogva elég ritka lehetett. Adományozhatott természetesen allodiális szőlőből is, azonban feltehetőleg ez sem volt általános”. 173–174.

²⁰ Archivum- Rákócziánium Szerk.: *Thaly Kálmán* II. k. Pest 1873. 20–21.

²¹ OL. Rákóczi sz. lt. Megyék és városok iratai III. 2. b. Városi és községi kiadványok G 25 68. cs. Nagy András már 1707-ben felbecsülte a pátki bírákkal „... a Praedicatorsághoz tartozó király hegyen levő régi elhagyott ...” zálogos szőlőt, majd pedig zálogba vette. Elképzelhető, hogy a megállapított 10 Ft-ért nem adta az eklézsia, ezért kerülhetett sor 1708-ban új feltételek mellett az eladásra.

törekedett. Nagy szükség volt a termelés fokozására, hiszen a katonaság jelentős bormennyiségeket igényelt és a hadi kiadások fedezése miatt kivitelre is kellett hagyni. A szőlőművelés azonban a 17. század második felében hanyatlásnak indult a Hegyalján²². Sárospatakon 1632-ben még 2 allodiális szőlőt művelnek, az 1689-es urbárium már csak a Somlyod nevű szőlőt említi, ahol 1637-ben még 529 hordóval szüreteltek, 1704-ben viszont csak 88-cal²³. Egy-egy év termelési adatait, amikor nem tudjuk, hogy az adott évben jó vagy rossz volt-e a bortermés, csak nagyon óvatosan hasonlíthatjuk össze, bizonyos fejlődési tendenciákra azonban következtethetünk belőlük. A kezdeti nehézségek után, a Lengyelországba kivitt borok mennyisége alapján úgy véljük, sikerült a termelést megszilárdítani, mert a kezdeti zuhanás után, évről évre fokozatosan növekedett a kivitel mennyisége, a háborút követően 1711–16 között az évenkénti kivitel pedig több, mint tizenöt-szörösét tette ki a korábbi évekének.²⁴

A borokat nemcsak pénzért adták el a lengyeleknek, hanem sokszor kaptak cserébe értékes iparcikkeket, ami szintén nagy jelentőségű volt a hadigazdálkodás szempontjából. Rossz szüret idején többször vásároltak más vidéken bort, amit összekevertek a hegyaljaival, nehogy elmaradjon az eladásból remélt haszon.²⁵

Nagy volt a „veszedelem”, amikor a féltett „kincset”, a hegyaljai szőlőket 1706 októberében Rabutin fenyegette hadaival. A szüret időpontját Körössy György főkomornik vezetésével megvitatták, amit a fejedelem tokaji táborozásának védnöksége alatt kívántak lebonyolítani, és intézkedtek a borok mielőbbi Munkácsra szállításáról. Az ország gazdasági életében ekkor a hegyaljai szüret fontos lehetett, mivel több szomszédos uradalom küldött szedőket és szekereket,²⁶ bár ez máskor is így volt.²⁷

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a háborús viszonyok szinte teljesen összekuszálták²⁸ a „békés” időszakban kialakult folyamatokat. Láthattuk, hogy az ellenség

²² Makkai L. a hanyatlás okának a katonaság dülását, a járványokat és a termeléssel összefüggő, de eddig eléggé fel nem tárt körülményeket teszi, *Makkai L.: A magyar puritánusok i. m.* 183.

²³ A pataki allodiális szőlők pusztulásáról *Détsky Mihály: A sárospataki vár kertjei. Agrártörténeti Szemle 1973/1–2.* 80. Az 1704-es termés adatát OL. Reg. Dec. E. 159 Zemplén megye 1704/2 271. cs.-ból vettem.

²⁴ *Komoróczy György: Borkivitelünk Észak felé. Kassa 1944.* Az 1519–1768 közötti adatokat a 251–252. oldalon levő táblázatból merítettem.

²⁵ A régéci-uradalom 1710-ben „Paip György danckai kereskedő contractusa szerint hozatandó posztókért . . .” 102 hordó bort adott. *Történelmi Tár. 1900.* 353. l. *Komoróczy i. m.* 129. „II. Rákóczi Ferenc utasítja tokaji tisztartóját, hogy a rossz szüret miatt mutatkozó kevés termés pótlására vásároljon bort”, „hogy annál több lucrum lehessen rajta”. Uo. 129.

²⁶ OL. Rákóczi sz. lt. G 29 Gazdasági iratok. A fejedelmi udvartartás iratai V.3.a/C Körösi György főkomornik iratai 79. cs.

A munkácsi udvarbírónak 200 szekeret és 150 szedőt kellett küldeni a Hegyaljára; Tokajba és Tállyára 75–75 szedőt, Patakra 50-et (mivel itt elég nagyszámú cselédség is volt), a makoviczai jószágából pedig 50 szekérnek és 100 szedőnek kellett Tarcal és Zombor szőlőinek szüretelésére menni. A körtvélyesiek a némettől való félelem miatt nem mertek szüretelni. Bercsényi 1706. október 7-én szintén a szüretet sürgeti Károlynak írt levelében: „Bár sietnének (a Hegyalján) a szürettel, kitül mint lehet; jobb az bizonyos, nem vélténnél”. Rákóczi Tár. II. Szerk. Thaly Kálmán. Pest 1868. 168.

²⁷ A fejedelem már 1703-ban is szüretelő napszámokot kért Szabolcs vármegyétől: „Mint hogy a nemes ország mostani szükségének felsegállítására akarjuk az egész hegyaljai fiscalis szőlőket meg szedetni, és az ország közönséges hasznára fordítani, azért a nemes vármegye is édes hazájához tartozó kötelessége szerint minden készségének meg bizonyítására, ad 26. praesentia 200 szedőket elegendő kosárral, s eszközökkel bocsásson Thállyára, és rendeltessen melléjük esküdt embereket is, a kik a meg írt napon és helyen jelen lenni el ne mulassák”. *Zimmermann Rezső: Adalékok II. Rákóczi Ferenc felkeléséhez, Szabolcs megye levéltárából. Történelmi Tár 1909.* 150.

²⁸ A zavaros állapotokat tükrözi „Cassai Caiglaudinant Patak hegyén Megyer nevű Promontóriumon levő zálogos szőlőjéből hozva lett Termesszerűl való Recognitioja”, amely leírja, hogy mennyi ember kezén ment át 1703 és 1705 között a fenti szőlő termése, míg végül „. . . Erdélyben lakó Harsány János nevű böcsületes ember . . .” bizonyította be „. . . azon megh írt szülőkhöz való vérségét s jussát”. OL. Rákóczi sz. lt. G 29 Gazdasági iratok V.3./C. Rákóczi-birtokok iratai F. Patak Nr. 12. 82. cs.

közeledtének hírére a korábbi szokástól²⁹ eltérően — vállalva még a rossz minőség kockázatát is — hamarabb szüreteltek. Az adózók csökkenése miatti kevesebb bevétel a földesúri és a fiscus kezében levő szőlők növelésével próbálták pótolni, bár a nagy munkaerőhiány következtében sokszor hívták segítségül a prédáló katonaságot a termés betakarítására³⁰ és a vármegyének szükség esetén karhatalommal kellett a szőlők kapálására buzdítani a népet.³¹ A bor nagy gazdasági értéke³² ellenére, „az ország Pénzébül” csak a fejedelmi udvarban szolgálatot teljesítő szőlőtulajdonosok szőléit műveltethették.³³ Érdemes lenne még megvizsgálni az extraneusok és más földesurak szőlőművelését és a dézsmás szőlőkhöz való viszonyukat, bár ez a leírtak alapján kialakult képet valószínűleg nem módosítaná jelentős mértékben.

2. A sárospataki uradalom társadalmát az 1708 decemberében készült magyar nyelvű nona összeírás³⁴ alapján vesszük vizsgálat alá, amelyben a következő helységek szerepelnek: Nagy-Patak, Kis-Patak, Petraho, Újhely, Kis Toronya, Csernahe, Bányácska, Kovácsvágás és Ardó.³⁵ Az I. táblázatból³⁶ láthatjuk, hogy az uradalom össznépessége

²⁹ A Hegyalján a szüret kezdetének október 3. tizedét tekintik. „A régi orthodox felfogás szerint Simon Juda előtt (október 28.) a rátartós szőlőgazda soha nem fogott a szürethez”. „Magyarország vármegyéi és városai”. Szerk.: Borovszky Samu Zemplén megye. Bp. 1896—1898. 191.

³⁰ *Bánkúti Imre: Rákóczi hadserege 1703—1711.* Bp. 1976. A labanc kézen levő Győr lakosainak Bottyán 1707-ben megengedte 2250 rénes forintért a szabad szüretet i. m. 124—125., de minden parancsa ellenére, megszegték a kurucok az egyezséget: „... Tekintetes Nemzetes Fodor László Obester Uram ... az maga és Méltóságos Fraknai Eszterházi Antal Uram ó Exellentiaja hadaival ... eltökéllettel szándékkal szőlőhegyeink alá szállot, s négy nap ott temporizálván, népét szabadon bocsátotta az hegyeken, egynehány gazdának szőlőjeiket commandója alatt megszedték, mustjokat megitták, elhordották”. i. m. 126. Az ellenség közelében inkább pénzért átadták az ellenséges érzelmű polgároknak a szüret hasznát, bár előszeretettel szegték meg szerződésüket.

³¹ Magyarország megyéi i. m. 407.

³² A szabadságharc egyik legértékesebb gazdasági terméke a bor volt, mert a katonaság szükségleteinek kielégítése és a vele való kereskedelemről származó haszon mellett, soha nem maradhatott el a fejedelmi étkezésekről, fogadásokról, hiszen Rákóczi még 1711. április 22-én Vay Ádámnak írt levelében kéri a Munkácson maradt borok Lengyelországba szállítását a cár fogadására. Archivum Rákócziánium i. m. III. k. 1874. 631.

³³ „... N. Pataki Jónás Uram az ország Pénzibül a' Sáros Pataki Promontoriumon több szőlőt nem mivelthetett kettőnél, Klobusiczky Ferencz Uram szőléjét, melybül ... proveniált Vas No. 11. Mesko Jakab Uram szőlőjét, mely szőlőből proveniált Vas No. 16. ...” Rákóczi sz. lt. G. 29 Gazdasági iratok V.3./C Rákóczi birtokok iratai F Pataki Nr. 3 82. cs.

³⁴ OL. Urbaria et Conscripitiones E 156 Fasc. 101. Nr. 87. Filmtári sz.: 2361. A következőkben a külön hivatkozás nélkül említett adatokat az itt megjelölt anyagból merítettük.

³⁵ Az összeírásban alkalmazott sorrendben tüntettem fel a településeket. A 17. század közepén a sárospataki uradalom területe nagyobb volt a Rákóczi testvérek 1693-as osztzkodásakor feltüntetetté, mert az utóbbi szabolcsi possessiókat és porciókat már nem említi. *Veress Éva: A jobbágycsalád szervezete a sárospataki uradalomban a 17. század közepén. Történelmi Szemle 1958/3—4. 390. Vö. Ravasz János: A sárospataki uradalom gazdálkodása a 18. század első felében. Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez 14. Szerk.: Domanovszky S. 8. Bp. 1938. A 17. század végétől tovább csökkent az uradalom területe, mivel II. Rákóczi Ferenc hű embereinek adományozta: „... Kőrössy Györgynek, hű kamarásának adta Bercelt, Gávát, Hotykat, Vencsellőt 500 Ft-ban, Sárospatak és Tolcsva egy részét 3200, illetőleg 4000 Ft-ban. Telkibányát 6000 frt-on Vass Istvánra, Tolcsvát és Erdőbényét 60 000 frt-ban Szirmay Istvánra írta rá, a csetnek-serkei jószágot pedig Vay Ádámról ruházta át.” *Wellmann Imre: A Rákóczi birtokok sorsa. Rákóczi Emlékkönyv. Szerk.: Lukinich Imre II. k. Bp. 1935. 110. Az 1720-as adománylevélben az 1708-ban összeírtakon kívül, újra szerepel Telkibánya oppidum és Vámosújfalu praedium. Ravasz J.: A sárospataki uradalom ... i. m. 9.**

³⁶ A táblázatok adatait az 1632- és 1648-as urbáriumból (I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai i. m.), valamint az 1720-as országos összeírás (*Acsády Ignác: Magyarország népeisége a Pragmatica Sanctio korában 1720—21. Budapest 1896. Magyar Statisztikai Közlemények XII. k. 183—189. alapján számoltam ki.*

a családfők alapján 1708-ban jóval kevesebb az 1632-es és 1648-as urbáriumokban közölteknél, az 1708-ban összeírt helységek összlakossága fele az 1648-as urbárium ugyanazon helységei össznépességének. Nagy-Patakon a családfők alapján 1708-ban a lakosság az 1648-asnak csak negyedét teszi ki, Újhelyben pedig a felét. A közölt falvakban a csökkenés sehol sem éri el az előbbieket, sőt Csernahón még majdnem kétszeresére nőtt. Csernahót azonban kivételnek vehetjük, mert más helyeken azért csökkenésről beszélhetünk.

Mi lehetett ennek az oka, és miért éppen az oppidiumokban csökkent a legnagyobb arányban a lakók száma? Ennek megfelelő vizsgálatához először össze kell vetnünk a fenti adatokat az 1720-as országos összeírással, bár az összevetés még Dávid Zoltán forráskritikai észrevételei alapján dolgozva is, csak nagyon hozzávetőleges eredményt adhat.³⁷ Az összehasonlításból megállapíthatjuk, hogy a falvak népessége kb. az 1708-ban összeírtak szerint alakult, de Csernahó kivételével valamivel emelkedett. A két oppidum közül Újhelyben demográfiai robbanásról beszélhetünk, hiszen ott szárnyalta túl egyedül az 1648-as létszámot, ami a korábbi kétszeres arányt majdnem négyszeresére alakította. Feltevésünk szerint, ezt az okozhatta, hogy háborús időkben a lakosok inkább választották a félreeső, kisebb helyeket, ahol könnyebben elmenekülhettek, illetve elrejtőzhettek a katonaság és az adószedők elől, mint a nagyobb központokat, ahol a járványok is jobban terjedtek. Az I. táblázat megmutatja, hogy a férfi családfők százalékos aránya a falvakban a legnagyobb, kb. 90%.

A népesség ilyen nagy megfogyatkozása azonban nemcsak a háborús veszteségek miatt alakult így, hiszen 1708-ig még nem számolhatunk jelentősebb járvánnyal a szabadságharc kezdetétől, valamint a relicták számát az összcsaládfőkhöz viszonyítva, a férfi családfők aránya az egész uradalom területén átlagosan 90% körül mozog az 1648-ashoz hasonlóan. Így a katonaság halálzási aránya nem lehetett túl magas, ami valószínűleg a kevés áldozattal járó portyázó kuruc harcmodornak köszönhető, noha az 1708. augusztus 3-i trencsényi vereség nagy veszteségeket okozott,³⁸ de 1708 decemberében még nem biztos, hogy a hozzátartozók hírt kaptak a csata minden halottjáról. Tehát inkább a 17. század végén a szőlőművelés hanyatlása és a lipóti abszolútizmus fokozódása miatt csökkenhetett ezen a területen a népesség, amikor még a török uralom alól felszabadult területek a „betelepülőknél” különféle mentességeket biztosítva, szívóhatást kezdtek gyakorolni a háború által kevésbé érintett, sűrűbben lakott vidékekre. Az 1711 utáni demográfiai emelkedés valószínűleg a bortermelés újbóli fellendülésének (lengyel piac kitárulása), és természetesen a háború befejezésének köszönhető.

Rákóczi feltehetőleg a bortermelés egyensúlyának a fenntartására, amíg lehetett, kevés embert állított katonának ebből az országrészből, azokat is elsősorban kevésbé adózóképesekből válogatták. Ezt mutatja az összeírás is, mert abban annak az 55 katonának, akinek feltüntették a telkét, 81%-a jobbágy. (Összesen 73-ról tudunk.) A fel nem tüntetetteket is beleszámítva 95%-a, mivel a családtagok mentességéből következtethetünk az állapotukra. A telekkel együtt összeírt katonák átlagos telknagysága az $\frac{1}{4}$ és $\frac{1}{2}$ telek között volt. Abszolút számban legtöbben a féltelkesek közül kerültek ki, de telekfajtákra lebontva, a nyolcadtelkesek 42%-át, a negyedtelkesek 13%-át, míg a féltelkeseknek szintén csak 13%-át alkották. Telekátlaguk az egyéb kategóriába tartozók után nekik a legkisebb (0,35 család/fő). Állatállományukat nem mérték fel, mivel mentesek voltak mindenféle szolgálat alól. Többségük valószínűleg azért került ki a falvakból, mert ott nagyobb volt a jobbágyok aránya. Az uradalom össznépességének a 18%-át alkották, tőlük csak a „taxások” (33%) és a szolgált jobbágyok (27%) voltak többen.

A 17. század közepétől erősen megnövekedett a taksások száma, akik főleg a szolgált jobbágyok számát szorították vissza. Származásuk szerint, az egész uradalmat nézve, kb. azonos arányban alkotják jobbágyi és nemesi eredetűek, csak helységenként vannak eltérések. Egyedül Petrahón nem találkozunk velük, viszont Újhelyben él az összes taksás 45%-a, ahol a lakosság 54%-át teszi ki. Az egész uradalomban általában fél telekkel rendelkeznek: telekátlaguk 0,50. Ezzel a nagy telekátlaggal szemben, állatvagyonuk nem túl jelentős: a jövevény taksásokon kívül összesen egynek van négy ökre, a 7 jövevény taksás pedig összesen 6 ökrön osztozik. A taksa mennyisége nem függött a belső telek nagyságától — Varga János ennek az uradalomnak az 1712-es adatai alapján már ki-

³⁷ Acsády eredményeit 3-mal kellett megszorozni. *Dávid Zoltán: Az 1715–20. évi összeírás. A történeti statisztika forrásai.* Szerk.: Kovacsics József, Bp. 1957. 192.

³⁸ *Köpeczi—R. Várkonyi: II. Rákóczi Ferenc i. m. 324. A kuruc véraldozatok súlyos mértékéről, 1707-től az adólistákon írt katonai szolgálatot teljesítők és a hadiözvegyek számának növekedéséről ír. N. Kiss I.: Hadsereg, adóteher és társadalom i. m. 99.*

mutatta³⁹ —, hanem inkább a külső telekkvalitáshoz idomult, illetve attól függött, hogy melyik taksással milyen megállapodásra jutott az uradalom. A fizetendő pénzüsszegek azonban azért hozzávetőlegesen képet adnak a helységek vagyoni állapotáról. Az uradalom pénz fizető 107 taksásától 378 magyar forintot kellett begyűjteni, ami átlagosan fejenként 3 Ft 50 dénárt jelent. A legtöbb pénzt, átlagosan 5 Ft 30 dénárt, Kis-Patakon fizették, míg a legkevesebbet, 2 Ft 70 dénárt Csernahón. A 3 Ft 50 dénáros átlag fölött volt még Újhely 3 Ft 80 dénárral, míg Nagy-Patakon 3 Ft-ot és Kis Toronyán 2 Ft 90 dénárt szolgáltattak be. Ez a pénzüsszeg elég széles határok között ingadozott: 90 dénár — 10 Ft, általában pedig 1 Ft 80 dénár és 6 Ft között mozgott. Meg kell jegyeznünk, hogy Kis Toronyán és Újhelyben nemcsak pénzben, hanem terményben is taxáltak, de ez csak Újhelyben volt jelentős, ahol a taksások 22%-a ilyen. Ezek közül ötnek egy-egy hordó bort, háromnak 4 pár, egynek 5 pár lábvertet, kettőnek 4 pár, egynek pedig 51 pár csizmát kellett taxaként beadni. Elmondhatjuk tehát, hogy Újhelyen és Kis-Patakon (bár Nagy-Patakon a lakosság 39%-a volt taksás) haladtak a legjobban előre a feudális viszonyok. Az utóbbiban a „magas” taxának az lehetett az egyik oka, hogy itt volt a jövevények aránya a legnagyobb a taksások között (27%), akik általában az átlagos 3 Ft 40 dénárnál többet fizettek.

Említésre méltó, hogy az advenák aránya az össznépeséghez viszonyítva (9,5%) nem túl nagy, de arányuk megnő, ha figyelembe vesszük, hogy csak Nagy-Patakon, Kis-Patakon és Kis Toronyán tünteti fel őket az összeírás. Többségük taxát fizet (37%-uk) és gyalogszeres (34%-uk), ami érthető, hiszen állatállományuk jelentéktelen (0,58 állat/fő). A 17. század végi és 18. század eleji pusztásodás hatására jöhettek nagyobb számban, amikor (a szabadságharc kezdetén) még azt hitték, hogy a fejedelmi birtokokon kevésbé zaklatják majd őket. Ezt a feltevést támasztja alá az, hogy 1704-ben pl. az arдай (Ardó) jobbágyok azzal a kérelemmel fordultak Rákóczihoz, hogy adjon nekik helyet, ahol házat építhetnek, mert annyira „megszaporodtak”.⁴⁰

A 38 jövevény között 5 mestert is találunk (az összes mester 17%-a jövevény), akik közül négyen Kis-Patakon laktak (itt az össznépeség 30%-a jövevény). Ebből az következik, hogy itt lehetett a legnagyobb szükség rájuk, még annak ellenére is, hogy a legtöbb mesterrel egyébként is itt találkozunk. Az összeírás Kis-Patak, Nagy-Patak, Petrahó és Újhelyen kívül nem említ máshol mestert. Kis-Patak lehetett az uradalom „mester műhelye”, mert ott élt 67%-uk és minden negyedik családfő mester volt. A mesterek szolgálatuk fejében kaptak a robot alól mentességet, de az összes mester 14%-a taksás (a négyből 3 Nagy-Patakon, 1 Kis-Patakon).

Mentességet élveztek a robot alól természetesen a helységek bírái és az uradalmi alkalmazottak (halászok, kerülők), akik főleg az uradalmi központ közelében laktak: Nagy-Patakon (12) a családfők 14%-a, Kis-Patakon (17) a családfők 19%-a, míg Újhelyen csak (7) a családfők 7%-a. Halászok csak Kis-Patakon találhatók (8), a családfők 9%-a (egy a „pater uraiméknak szolgál”). Érdekes, hogy a 7 fél-telkes halásznak nincs, csak az egy-negyed telkesnek van egy tehene.

A bányászok is csak a bányát kötelesek „colálni”, de közülük elég sok a nemes (33%-uk), akik kettő kivételével Nagy-Patakon laktak. Az össznépeségnek nem foglalják el jelentős %-át, de ha csak azt nézzük, hogy a két Patakon találjuk őket, akkor már nagyobb súllyal hatnak (Nagy-Patak: 16, az összes családfők 19%-a, míg Kis-Patakon: 5, csak 5%, ez az összes 12%-a). Mindez érthető, hiszen Nagy-Patak közelében helyezkednek el a bányák. A bányászat fontosságát mutatja, hogy Erdélyi János, a pataki főbíró, paraszti telken ülő nemes is szintén bányát művel. Csak egy bánya gazdáról tesz említést az összeírás, ezért elképzelhető, hogy nem is működött ekkor több bánya.

A mentességet élvezők közé tartozott még a libertinusok rétege, akikről egy 1707-es kimutatás azt írja, hogy ingyen kéne szolgálniuk, mivel mentesek a robot alól: „Vadnak az méltóságos Rakoczy jószágban másut is libertinusok, kikk egy felyér sincsen fizetéssek, mint hogy a ruralis robotokbul immunitáltatnak, azért ingyen tartoznak szolgálni”.⁴¹ A taksások és az egyéb mentességet élvezők azonban növelték a szolgáló jobbágyok terheit, mivel a munka megmaradt, csak a robotolók száma csökkent. Az összes igás és gyalogszeres jobbágy 1708-ban csak 27%-a az uradalom össznépeségének, és a jobbágy katonákat hozzájuk számítva sem haladja meg a 40%-ot. Az 1648-as urbáriumban a job-

³⁹ Varga János: Jobbágyrendszer a magyarországi feudalizmus kései századaiban 1556—1767. Bp. 1969. 330.

⁴⁰ OL. MK. E 197 Arch. Patakiense Rakocziano — Trautsonianum Titulus Patak 39. cs. 2. fasc. Nr. 314.

⁴¹ OL. Rákóczi szh. lt. G 29 Gazdasági iratok V.3.C/F Patak 82 cs. Nr. 31.

bágyok az össznépeségnek még 44%-át alkották, ami egyértelműen a jobbágyi szolgálat csökkenése irányába mutat. A robot tekintetében is változás történt, mert az igások százalékos aránya a gyalogosokhoz 1648-ban még 75%, 1708-ban már csak 49% volt. Az állatállomány még inkább változást mutat, mert a tehének aránya az ökrökhöz az 1648-as urbáriumn szerinti 39%-ról 1708-ra 63%-ra emelkedett. A termelésben ekkor tehát még annak ellenére is kevésbé volt fontos az ökör, hogy a lovakat hadi célokra elvitték. Talán ezért nem tett róluk említést az összeírás, bár 1648-ban, sőt a 18. század elején sem túl jelentős a loállomány. Mindezt elsősorban a szőlőművelés térhódítása idézhetné elő, ami mellett más állatok sem voltak számottevőek. Az 1706-ban Pataki Jónás udvarbíró által Sáros Patakról, Hotykáról, Ardóról és Petrahóról készített dézsmajegyzékben a 197 dézsmát fizető közül 90-nek volt csak sertése, akikre fejenként 1,42 sertés jutott. Egy sertés után ugyanannyi dézsma (4 dénár) járt, mint egy méhkas után.⁴² Az állatállomány (tehén, ökör) — csak Nagy-Patakon, Kis-Patakon és Petrahón írták össze — többsége a jobbágyokra esett, azok közül pedig az igásoknál volt jelentős (2,57/fő). Majdnem kétszer annyi állat jutott a jobbágyokra, mint a nem jobbágyi állapotban levőkre. A jövevényeknek elég kevés állatuk (0,58/fő) volt, mert költözködéskor általában nem vihették magukkal. A taksások rendelkeztek a legkisebb (0,44/fő) átlagos állatvagyonnal, míg a bányászok az igások után a legtöbbel (1,4/fő).

A teleknagyságból azt állapíthatjuk meg, hogy az incoláknak volt a legnagyobb telekátlaguk, ami érthető, hiszen az újonnan jöttek között még nem aprózódhattak fel annyira a telkek. Tudjuk, hogy a belső telek nagysága — különösen a Hegyalján — nem tükrözte teljesen a vagyoni állapotot, de azért az igásoknak nagyobb telekátlaguk volt a gyalogosoknál, valamint a nem jobbágyi állapotúak átlagosan nagyobb telket bírtak a jobbágyoknál. Telek szerint a negyed telkeseknél volt a legnagyobb (1,1/fő), míg a fél telkeseknél a legkisebb (0,78/fő) az állatállomány, mivel a negyed telkesek között található a legtöbb jobbágy, a fél telkeseknél pedig a legtöbb egyéb menetelő. Ezt mutatja Petrahó — teljesen jobbágy falu —, ahol már 1632-ben főként negyed telkesek voltak, 1708-ban pedig a 23 negyed telkes mellett, csak 4 nyolcad telkes élt.

A többi helységekből az uradalom társadalmának csaknem minden rétegét megtaláljuk, a nem jobbágyi sorúak azonban a két oppidumban (Újhely, Nagy-Patak) laktak a legtöbbben, mert ott volt a legelterjedtebb (a talaj miatt elsősorban) a szőlőművelés, valamint számukat a Nagy-Patak közelében működő bánya is növelte. A jobbágy possessiókban (Petrahó, Ardó) szokatlanul hamar (hegyaljai szőlőmonokultúra) honosították meg a kukoricát („tengeri búza”), aminek fontosságáról ad hírt, hogy már 1706-ban — miután Rabutin serege pusztítva átvonult a Hegyalján — felvették a károk jegyzéskébe.⁴³

Az uradalom tisztviselői által készített összeírás a valóságos körülményeket festhette le, mivel az összeírók ismerték a helyi viszonyokat, bár szegénységük miatt a legalsó paraszti réteg családjai kimaradhattak. Ezért lehet az, hogy csak egy pusztá telket és 2 telek nélkülit (az egyik éppen Somlyod vincellére!) találunk. A nemességet is bevonták már ekkor az adózásba, de uradalmi összeírás révén azokat nem sorolja fel, pedig ők uralták szinte az egész Belső Várost Nagy-Patakon. A társadalom változásáról árnyaltabb képet kapnánk, ha összevetnénk a vizsgált összeírást az 1704. évi csonka összeírással.

A leírtak nem adnak ugyan választ a hegyaljai Rákóczi birtokokra háruló terhek mennyiségéről, de megtudhatjuk, hogy a vizsgált területen (Hegyalja) a taksások számának növekedése, a telkek aprózódása, a bér munka egyre fokozottabb alkalmazása és „ipari központok” (Kis-Patak, Újhely) kialakulása még a feudalizmus keretei között is, a gazdaság és a társadalom fejlődését mutatja.

⁴² OL. MK. Reg. Dec., E. 159 Zemplén megye 1706/1.271. cs.

⁴³ OL. Rákóczi szh. lt. G 16 I. 2.d. Katonai iratok 27 cs.

Függelék

I. táblázat

Az uradalom férfi és relicta családfőinek az aránya

Helységek	Összeírt családfők			Férfi családfők			Relicta családfők			A férfi családfők %-os aránya		
	1632	1648	1708	1632	1648	1708	1632	1648	1708	1632	1648	1708
Kis Toronya	87	73	50	76	61	40	11	12	10	87,33	83,56	80
Csernahó	30	27	52	28	25	46	2	2	6	93,33	92,59	88,46
Petrahó	66	53	28	39	42	27	7	9	1	89,39	79,24	96,42
Össz.	183	153	130	163	128	113	20	23	17	89,07	83,66	86,92
Kis Patak		155	87		134	81		21	6		86,45	93,10
Össz.		308	217		262	194		44	23		88,06	89,40
Nagy Patak		323	82		280	70		43	12		86,68	85,36
Sátoralja- újhely	170	208	101	165	182	886	5	26	15	97,05	87,50	85,14
Össz.		531	183		462	156		69	29		87,0	85,24
Egész együtt		839	400		724	350		113	50		86,29	87,50

I/a táblázat

Az uradalom családfőinek száma

Helység	1648	1708	1720
Kis Toronya	73	50	57
Csernahó	27	52	36
Petrahó	53	28	33
Össz.	153	130	126
Kis Patak	155	87	90
Össz.	308	217	216
Nagy Patak	323	82	117
Sátoraljaújhely	208	101	384
Össz.	531	183	501
Egész együtt	839	400	717

II. táblázat

Rétgazdás az uradalom helységeiben társadalmi állapot szerint

	Nagy Patak	Kis Patak	Petrahó	Újhely	Kistoronya	Csernahó
Gyalogszeres	6	29	13	15	8	1
Igás	1	6	10	8	5	5
Össz. jobbág	7 (8,5%)	35 (40%)	23 (82%)	23 (23%)	13 (26%)	6 (12%)
Katona	13 (15,85%)	2 (2%)	1	6 (6%)	21 (42%)	30 (58%)
Taksás	32 (39%)	11 (14%)		55 (54%)	13 (26%)	11 (21%)
Bányász	16 (20%)	5 (6%)				
Mester	4 (5%)	18 (21%)	1	6 (6%)		
Egyéb	10 (12%)	15 (17%)	3	7 (7%)	3	5 (2%)
Össz. nem jobb.	75 (91,5%)	52 (60%)	5 (18%)	79 (77%)	37 (74%)	46 (88%)
Össz.	82	87	28	101	50	52
Jövevény	8 (10%)	26 (30%)			4 (8%)	

II/a táblázat

Az egész uradalom társadalmi helyzet szerinti rétegződése

	Fő	%	Össz. telek	Telekátlag
Gyalogszeres	72	18	26 ³ / ₄	0,35
Igás	35	8,75	13 ¹ / ₈	0,37
Össz. jobbágy	107	26,73	39 ⁷ / ₈	0,37
Katona	73	18,25	19 ³ / ₈	0,35
Taksás	123	30,75	60 ⁷ / ₈	0,50
Bányász	21	5,125	11 ¹ / ₂	0,54
Mester	29	7,25	12 ⁷ / ₈	0,44
Egyéb	43	10,75	17 ³ / ₈	0,40
Össz. nem jobbágy	293	91,25	124	0,45
Össz.	400		163 ⁷ / ₈	0,43
Jövevény	39	9,48	26 ³ / ₄	0,55

III. táblázat

Az uradalom telekállományának társadalmi állapot szerinti megoszlása

	Egész	Félnél nagyobb	Fél	Félnél kisebb	Negyed	Nyol- cad	Tel- ketlen	Össztelek/fő	Telekátlag
Gyalogszeres	—	1	37	4	20	9	1	26 ³ / ₄ /72	0,3566
Igás	—	2	15	—	15	3	—	13 ¹ / ₈ /35	0,375
Össz. jobbágy	—	3	52	4	35	12	1	39 ⁷ / ₈ /107	0,3726
Katona	—	—	30	1	10	14	—	19 ³ / ₈ /55 (73)	0,3522
Taksás	4	5	100	1	10	3	—	60 ⁷ / ₈ /123	0,5072
Bányász	4	2	9	1	4	1	—	11 ¹ / ₂ /21	0,5476
Mester	2	4	13	—	9	1	—	12 ⁷ / ₈ /29	0,4439
Egyéb	1	—	26	—	12	3	1	17 ³ / ₈ /43	0,4040
Össz. nem jobbágy	11	11	178	3	45	22	1	124/271	0,4575
Össz.	11	14	230	7	80	34	2	163 ⁷ / ₈ /378	0,4385
Jövevény	3	4	19	—	13	—	—	21 ³ / ₄ /39	0,5576

IV. táblázat

Az állatállomány telkenkénti és társadalmi helyzet szerinti átlagos megoszlása Nagy Patak, Kis Patak, Petraho állatvagyona alapján

Teleknagyság

	egész			félnél nagyobb			fél			félnél kisebb			negyed			nyolcad			összes		
	v + b	n	á/15	v + b	n	á/15	v + b	n	á/15	v + b	n	á/15	v + b	n	á/15	v + b	n	á/15	v + b	n	á/15
Gyalogszeres	—	—	—	—	—	—	8	20	0,4	—	—	—	10	18	0,56	3	7	0,428	21	45	0,46
Igás	—	—	—	5	4	1,25	8	2	4	—	—	—	36	12	3	5	3	1,66	54	21	2,57
Össz. jobbágy	—	—	—	5	4	1,25	16	22	0,72	—	—	—	46	30	1,53	8	10	0,8	75	66	1,136
Taksás	2	3	0,66	—	—	—	10	24	0,416	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12	27	0,44
Bányász	—	—	—	—	—	—	14	10	1,4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	14	10	1,4
Egyéb (fejedelmi szolgálók és mesterek is)	3	3	1	—	—	—	40	46	0,869	—	—	—	7	18	0,388	—	—	—	50	67	0,74
Össz. nem jobbágyi állapotú	5	6	0,83	—	—	—	64	80	0,8	—	—	—	7	18	0,388	—	—	—	76	104	0,73
Össz.	5	6	0,83	5	4	1,25	80	102	0,784	—	—	—	53	48	1,104	8	10	0,8	151	170	0,88
Jövevények	3	3	1	5	4	1,25	6	17	0,35	—	—	—	—	—	—	—	—	—	14	24	0,58

v = vaccae, n = népesség, b = boves, á = állat